

осмислення педагогічної діяльності, професійної компетентності, виявляють свої внутрішні ресурси, шукають шляхи подолання труднощів і протиріч, які виникають.

З метою формування адекватної самооцінки в майбутніх учителів на практичних заняттях з методики викладання української мови пропонується здійснювати відеоспостереження за навчальною педагогічною діяльністю студентів, під час якого робиться відеозапис підготовлених студентами фрагментів уроків на задану тему, знятих у ситуаціях імітування. Потім відеозапис стає предметом групового обговорення в лабораторії. Запис на відео робить можливим повторюване самоспостереження з витримкою в часі, що дозволяє групі студентів разом аналізувати одну й ту ж педагогічну ситуацію, отримувати цінний документальний матеріал для спостереження за процесом навчання і компетенціями, які можна перевірити, що, безумовно, є чималою перевагою для закріплення зв'язку між теорією та практикою.

Висновки. Отже, проблема застосування у навчальному процесі активних методів навчання не нова, однак у педагогіці дотепер немає єдиної науково обґрунтованої теорії активних методів навчання. Застосування активних методів навчання на практиці призводить до зростання сформованості ключових компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / Анатолій Миколайович Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Курмашова Н. Дискусія і диспут як засоби формування професійних вмінь / Н. Курмашова // Вища школа. – 2007. – № 1. – С. 26–32.
3. Палихата Е. Я. Система навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 / Палихата Елеонора Ярославівна. – Тернопіль, 2004. – 416 с.
4. Стативка В. И. Взаимосвязанное обучение умениям речевой деятельности : монография / Валентина Ивановна Стативка. – Сумы : Редакционно-издательский отдел СумГПУ им. А. С. Макаренко, 2004. – 332 с.

Стаття надійшла 13.09.2015 року

УДК 37.03+811(07)

*Лідія Мамчур, Ірина Кучеренко
(Умань, Україна)*

КОМПЕТЕНТНІСНА СПРЯМОВАНІСТЬ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ МОВНОЇ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті обґрунтовано актуальність і значущість розвитку ключових компетентностей особистості в системі загальної освіти в Україні. Схарактеризовано поняття «життєва компетентність», «уміння вчитися», «комунікативна компетентність». З'ясовано сутність комунікативної компетентності як стрижневої в

аспекті розвитку мовної особистості учня. Розглянуто комунікативну компетентність, що в науковому просторі постає одночасно як предметна (в аспекті синтезування мовних, мовленнєвих, власне комунікативних, соціокультурних, діяльнісних знань, умінь, навичок, досвіду) і загальнопредметна (вміння спілкуватися). Окреслено шляхи формування комунікативної компетентності учня основної школи.

Ключові слова: мовна освіта, мовна особистість, компетентність, життєва компетентність, вміння вчитися, комунікативна компетентність.

Мамчур Л., Кучеренко И. Компетентностная направленность – приоритетное направление языкового образования XXI века.

В статье обоснована актуальность и значимость развития ключевых компетентностей личности в системе общего образования в Украине. Охарактеризовано понятие «жизненная компетентность», «умение учиться», «коммуникативная компетентность». Выяснена сущность коммуникативной компетентности как стержневой в аспекте развития языковой личности ученика. Рассмотрена коммуникативная компетентность, которая в научном пространстве существует одновременно как предметная (в аспекте синтезирования языковых, речевых, собственно коммуникативных, социокультурных, деятельностных знаний, умений, навыков, опыта) и общепредметных (умение общаться). Определены пути формирования коммуникативной компетентности ученика основной школы.

Ключевые слова: языковое образование, языковая личность, компетентность, жизненная компетентность, умение учиться, коммуникативная компетентность.

Mamchur L., Kucherenko I. Competence orientation – priority trends of language education in the 21st century.

The article substantiates the relevance and importance of the development of key competencies of the individual in the general education system in Ukraine. Characterized by the concept of «life competence», «learning to learn», «communicative competence». It is found the essence of communicative competence as a pivotal aspect in the development of the language of the individual student. We consider the communicative competence in scientific space occurs at the same time as the objective (in terms of synthesizing language, speech, proper communication, social, cultural, activity-related knowledge and skills, experience) and general Subject (the ability to communicate). The ways of formation of the communicative competence of primary school pupil.

Keywords: language education, language personality, competence, life competence, learning to learn, communicative competence.

Постановка проблеми. Сучасне демократичне суспільство України потребує змін стратегії й тактики мовної освіти і спонукає до пошуку нових шляхів удосконалення процесу навчання української мови в основній школі. Зміст мовної освіти спрямований на створення оптимальних умов підвищення ефективності навчально-виховного процесу задля формування освіченої, креативної, самодостатньої, духовно багатой мовної особистості учня, розвитку його природних здібностей, реалізації власного пізнавально-творчого потенціалу. Національна доктрина розвитку освіти, Концепція мовної освіти в Україні, Державний стандарт базової і повної середньої освіти утверджують ідею компетентісно спрямованого, особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного навчання, акцентують увагу на практичності навчального процесу, скеровують освітні програми на формування успішного учня, комунікативно компетентного і здатного до ефективних дій у різних сферах життєдіяльності.

Модернізація українськомовного навчання відповідно до пріоритетів і вимог Національної доктрини розвитку освіти (2002), Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011), Концепції мовної освіти (2004, 2005), програми з української мови (2012) передбачає реалізацію принципів антропоцентризму, гуманізації та гуманітаризації освіти, зорієнтованості навчального процесу на розвиток особистісного потенціалу і природних задатків кожного учня, компетентнісного спрямування навчального процесу. У Національній доктрині розвитку освіти першочерговим завданням її коригування визначено зміну змісту навчання, відокремлення надмірної інформаційності, пізнання людиною себе, систематичне оновлення змісту навчання. Законодавчі акти й нормативні документи декларують стратегічний зміст мовної освіти, стандартизують його в чітко фіксованому переліку предметних і загальних компетенцій, необхідних для обов'язкового опанування, реалізують поставлену суспільством освітню мету і спрямовують та організують процес вивчення рідної мови. На думку В. Кременя, зміст освіти – це «система компетентностей, яка повинна бути сформована у процесі освіти з урахуванням самовизначення особи, створення умов для її самореалізації, перспектив розвитку світової спільноти» [7, с. 8]. Найбільш суттєвим в аспекті змісту сучасної мовної освіти є те, що навчання української мови спрямовано на розвиток мовної особистості учня, його комунікативної компетентності й національної свідомості.

Проблемі розвитку мовної особистості, формуванню мовних, мовленнєвих і комунікативних умінь та навичок учнів присвятили свої праці лінгвісти (Ф. Буслаєв, Л. Булаховський, І. Білодід, І. Огієнко, В. Русанівський, О. Потєбня, Ф. Бацевич, Ю. Караулов, Л. Мацько, В. Виноградов, І. Вихованець, Л. Щерба), педагоги (О. Савченко, О. Сухомлинська, А. Хуторський), психологи і психолінгвісти (Б. Баєв, Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтєв, О. Лурія, І. Синиця), лінгводидакти (О. Біляєв, А. Богуш, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Голуб, Т. Донченко, В. Мельничайко, М. Пентилюк, В. Сухомлинський, Г. Шелехова) та ін.

Мета статті – обґрунтувати значущість розвитку ключових компетентностей особистості в системі загальної освіти, схарактеризувати комунікативну компетентність як стрижневу в аспекті розвитку мовної особистості, окреслити шляхи формування комунікативної компетентності учня основної школи.

Виклад основного матеріалу. Найбільш виразною характеристикою шкільної освіти взагалі й мовної зокрема на стику тисячоліть є запровадження компетентнісного спрямування в навчально-виховному процесі, формування у школярів достатньої *життєвої компетентності*, що включає такі її складники: уміння вчитися (здатність знайти і застосувати необхідні знання), соціальну (розуміння загальнолюдських, національних та особистісних цінностей і пошана до них), соціокультурну (знання й повага до українських та світових культурних надбань), комунікативну (вміння спілкуватися в будь-якій життєвій діяльності), ділову (активна, ініціативна праця в умовах конкуренції), інформативну (вміння отримувати і трансформувати інформацію).

Компетентнісна спрямованість навчально-виховного мовного процесу навчання – найсприятливіше освітнє середовище для розвитку мовної особистості в умовах сьогодення. В. Кремень справедливо підкреслює, що «час мислителів-універсалів відійшов у минуле. Сьогодні освіченість полягає не в обсязі утримуваних в пам'яті знань з різних дисциплін, а в оволодінні загальною системою орієнтації в океані інформації ... Головне – знати, як знайти потрібні знання. Причому не в книгах, а в словниках чи мережі Інтернет, що допоможе знаходити шлях до знання, шлях пошуку рішень і вміти рухатися цим шляхом» [7, с. 6].

З огляду на це, першочерговою компетентністю в системі сучасної загальної освіти, головними ознаками якої є самоорганізація, саморозвиток і креативне мислення, визначено *вміння вчитися*, що трактується Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти як «здатність спостерігати за новим досвідом і брати в ньому участь, а також приєднувати нові знання до вже наявних, змінюючи останні, якщо це потрібно. Здібності до вивчення мови розвиваються у процесі набуття досвіду навчання. Вони дозволяють більш ефективно й незалежно діяти згідно нових мовленнєвих вимог, помічати, що існують їх варіанти і застосовувати певні можливості доречно, правильно, нормативно. Здатність навчатися має кілька компонентів, таких як мовна і комунікативна свідомість; загальні фонетичні вміння/навички; навчальні вміння, евристичні здібності» [6, с. 106–107]. А. Гофрон, аналізуючи детермінанти мовної освіти і визначаючи вплив мовного чинника на зміну освітніх моделей, справедливо підкреслює, що «якщо в індустріальній цивілізації освіта виступала головним транслятором знань, традицій культури, то в інформаційній цивілізації вона повинна стати своєрідним медіатором у набутті знань – не просто передавати готові знання, а вчити здобувати, знаходити і застосовувати їх» [4, с. 21]. Саме тому провідною філософсько-методологічною ознакою мовної освіти нашого часу є переосмислення її ролі в суспільстві й державі, стимулювання пізнавально-дослідної діяльності учнів на шляху засвоєння знання і набуття досвіду, а вчитель веде школярів цим шляхом, скеровуючи їх навчальну діяльність у правильному напрямі – розвинути мовну особистість школяра.

Формування вміння вчитися передбачає розвиток креативного та критичного мислення як здатності перетворювати наявні теоретичні й практичні знання у стратегії розв'язання нових проблем, трансформація нових знань та вмінь у власні. У зв'язку з цим відбувається становлення і розвиток когнітивної методики навчання української мови, концепцію якої розробили М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна [8]. Суть когнітивної методики, на думку вчених, – оволодіння мовними одиницями як основою пізнання й формування концептуальної та мовної картини світу, створення образу світу в уяві кожного учня. Мета – опанування учнями мовних засобів як концептів – глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів та інтенцій автора, для формування умінь адекватного сприйняття текстової інформації та створення власних текстів з урахуванням комунікативних цілей і наміру, розвитку пізнавальної активності учнів

[8, с. 216]. Відповідно до настанов когнітивної методики необхідно посилити практичну комунікативну діяльність на уроці української мови, змінити акцент у навчальній роботі в русло формування учня-мовця, активного учасника комунікації, здатного ефективно здійснювати мовленнєву діяльність у різних сферах вербального спілкування.

Освітні процеси нині спрямовані на розвиток мовної особистості, здатної ефективно спілкуватися і досягати поставлених комунікативних цілей. Саме тому вивчення української мови має комунікативне спрямування, покликано розвинути вміння вільно виражати думку та почуття в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі) і в різних сферах спілкування (особистісній, публічній, освітній), а відтак виробити в учнів комунікативну компетентність як предметну, так і ключову.

У контексті інноваційних змін мовної освіти *комунікативна компетентність* постає одночасно як предметна (фахова в аспекті синтезування лінгвістичних, мовленнєвих, власне комунікативних знань, умінь, навичок, досвіду) і загальнопредметна (вміння спілкуватися). «Предметна комунікативна компетентність, – наголошує Н. Голуб, – формується у штучно створених учителем умовах на уроці української мови. Однак уміння й навички, сформовані на уроці, будуть цінними для учнів тоді, коли у них буде потреба за межами уроку й школи. На таке функціональне поле знань, умінь і навичок орієнтують ключові компетентності» [3, с. 19].

Комунікативна компетентність особистості – це складний феномен, що характеризується різними поняттями й основою якого становлять певні здібності. Н. Ануфрієва вважає, що комунікативну компетентність характеризують такі здібності особистості: 1) здатність робити соціально-психологічний прогноз ситуації, в якій відбудуватиметься спілкування, тобто здатність людини передбачати певні події; 2) здатність соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації; 3) уміння «вживатися» в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації, тобто робити правильну оцінку позитивних і негативних аспектів ситуації спілкування; 4) здатність здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування в комунікативній ситуації (організація уваги партнерів спілкування, стимулювання їх комунікативної активності, керування процесом спілкування) [5, с. 339].

Для формування комунікативної компетентності учнів означені здібності є вагомими, але підкреслимо, що досить важливими є ще і мовні та мовленнєві знання й уміння, необхідні для створення власного висловлювання у процесі комунікації.

Нам імпонує думка Н. Геза, що комунікативна компетентність – це здатність адекватно використовувати мову в різноманітних соціально детермінованих ситуаціях спілкування, співвідносити мовні засоби з цілями й умовами спілкування, розуміти стосунки між комунікантами, будувати мовленнєве спілкування з урахуванням соціальних норм поведінки та системи культурних уявлень і цінностей певної мови [2, с. 18]. На основі аналізу поглядів ученого зазначимо, що для формування комунікативної

компетентності учнів потрібні знання, вміння, навички і досвід використання мовних одиниць, особливостей комунікативної ситуації, соціокультурних норм суспільного середовища, що буде відображено в нижче викладеній структурі комунікативної компетентності.

Свою думку щодо комунікативної компетентності висловлював О. Сібіля, котрий зазначає, що це «знання та вміння, які забезпечують об'єктивне сприйняття оточуючих, знаходження адекватного стилю й тону спілкування, здібність емоційно відгукуватися на переживання інших людей, враховувати особливості особистості та психологічного стану співрозмовника, як розвиток рефлексії (самоусвідомлення, самоаналіз) своїх комунікативних можливостей, позиції у спілкуванні. Вміння будувати стосунки з урахуванням особливостей інших людей, вільно володіючи мовними і немовними засобами спілкування» [9, с. 11].

Як бачимо, комунікативна компетентність є виробленою і розвинутою здатністю людини налагоджувати та підтримувати необхідні контакти в суспільному спілкуванні; сукупністю знань, умінь та навичок щодо вербальних і невербальних засобів для адекватного сприйняття та відображення дійсності в різноманітних комунікативних ситуаціях; системою набутого досвіду комунікативного спілкування. Комунікативно компетентна особистість має не тільки оволодіти досягненнями культури власного народу, а й розуміти та з повагою ставитися до людей інших національностей, релігій, культур, мов, рас, політичних уподобань і соціального становища.

Аналізуючи різні бачення, аргументи, позиції вчених, вважаємо, що *комунікативна компетентність* загалом становить комунікативний потенціал особистості, який характеризує її комунікативні здібності, можливості та визначає якість, успішність її спілкування в різних сферах життєвої діяльності. Комунікативна компетентність визначається врахуванням самотійності мовленнєвої діяльності особистості та є практичним аспектом проблеми взаєморозуміння, відображає рівень культурного розвитку особистості в суспільстві, є одним із чинників виховання толерантності, взаєморозуміння.

Поняття *комунікативна компетентність* багатоаспектне і складне, що зумовило появу в науковій літературі різнотипних його характеристик та визначень кількісних структурних типів. Комунікативна компетентність є загальним родовим поняттям, що включає ряд часткових видових понять – мовна, мовленнєва, комунікативна, стратегічна, соціокультурна компетенції, що формуються на основі відповідних змістових ліній мовного компонента Державного стандарту початкової та базової освіти.

Комунікативна компетентність як предметна – це системне цілісне утворення, що складається з низки компетентностей: мовленнєвої, мовної, власне комунікативної, соціокультурної, діяльнісної. Розвиток кожного складника задекларовано в чинній програмі, а їх формування відбувається комплексно, цілеспрямовано і з перспективним удосконаленням саме на уроці української мови, модернізація якого потребує новітнього теоретико-методичного розроблення змістового і процесуального компонента.

Комунікативна компетентність особистості, зрозуміло, є основою вищезазначених компетентностей, перебуває на найвищому щаблі в ієрархії типів компетентностей людини, оскільки поєднує в собі всі інші. З огляду на це вважаємо, що формування комунікативної компетентності особистості є основною метою мовного навчання.

Комунікативна компетентність є ключовою серед інших життєвих компетентностей сучасної людини, оскільки більшою мірою, ніж інші, бере участь у формуванні особистості з багатим внутрішнім духовним світом, яка здатна і спроможна вільно, доцільно і комунікативно виправдано використовувати мовні одиниці української мови.

Комунікація, людське спілкування, як правило, ґрунтується на взаємній необхідності. Успішне спілкування залежить від мовної і власне комунікативної компетентності адресанта й адресата. Комунікативно компетентною особистість не народжується, вона нею стає у процесі навчання (мови та мовлення) і виховання, яке повинно систематично і послідовно формуватися та розвиватися не тільки в початковій і основній школі, удосконалюватися в старшій ланці загальної освіти, а й здійснюватися впродовж усього життя постійно вдосконалюватися.

М. Пентилюк визначає комунікативну компетенцію як здатність особистості «користуватися мовою залежно від ситуації, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціально організованого навчання» [10, с. 70]. У нашому розумінні комунікативна компетентність – це знання, вміння, навички і досвід особистості, що повинні сформуватись і забезпечуватимуть її правильне й доречне використання мови в конкретному контексті й ситуації спілкування, знаходження адекватного стилю і тону спілкування, враховуючи особистість співрозмовника, обставини спілкування та стратегії мовленнєвої взаємодії. Комунікативна компетентність – це найвищий щабель у досягненні культурної комунікабельності особистості, вона не може бути автоматизованою, її люди набувають упродовж усього свого життя. Комунікативно компетентна людина завжди шанується іншими громадянами, має вплив у суспільстві, швидше досягає поставлених цілей.

Формування комунікативної компетентності учнів (одночасно як предметної, так і ключової) системно здійснюється у процесі навчально-тренувальної мовленнєвої практики на основі опрацювання мовної теорії. На думку О. Біляєва, яку ми поділяємо, у школі необхідно вивчати «мову як засіб спілкування та пізнання, і уроки з будь-якого розділу мови обов'язково передбачають роботу над розвитком мовлення учнів» [1, с. 28]. Упродовж вивчення всього курсу української мови учні поряд із засвоєнням усіх рівнів мовної системи навчаються мотивовано, грамотно, доречно застосовувати теоретичні знання про лінгвістичні одиниці в мовленнєвій практиці відповідно до комунікативної ситуації. Уважаємо, що стрижнем кожного уроку української мови має бути робота з формуванням комунікативної компетентності учнів, розвитку їхнього власного мовлення. Першочергове завдання вчителя – забезпечити засвоєння мовних знань і формувати вміння застосовувати їх у процесі спілкування, а саме вдало, доречно, правильно й ефективно

здійснювати продуктивну й рецептивну мовленнєву діяльність в усній чи писемній формі з урахуванням ситуації спілкування.

Висновки. Компетентнісна переорієнтація української освіти, поза найменшим сумнівом, актуальна і складна, адже реалізація компетентнісного підходу в навчанні мови лише започатковується, вчителі ще не набули достатнього досвіду його впровадження в конкретній практичній діяльності, не освоїли цієї інновації навіть у терміносистемі. Завдання сучасної лінгводидактики – визначити і сформулювати головні напрями модернізації національної освітньої системи навчання рідної (української) мови, розробити ефективну методику формування комунікативної компетентності учня як майбутнього громадянина України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посібник / О. М. Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Гез Н. Формирование коммуникативной компетенции как объект исследований / Н. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 4. – С. 17–23.
3. Голуб Н. Ситуативний метод на уроках української мови в школі / Н. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 7. – С. 18–23.
4. Гофрон А. Філософські засади сучасних європейських освітніх тенденцій : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра філософ. наук : спец. 09.00.03 «Філософія освіти» / А. Гофрон. – К., 2005. – 47 с.
5. Житєва компетентність особистості : наук.-метод. посібник / за ред. Л. В. Сохонь та ін. – К. : Богдана, 2003. – 530 с.
6. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
7. Кремень В. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 5–11.
8. Пентилюк М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
9. Сібіль О. Компетентність випускника школи / О. Сібіль // Завуч. – 2004. – № 8 (194). – С. 11–12.
10. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

Стаття надійшла 09.09.2015 року

УДК 37.032+130.2

*Катерина Маслюк
(Умань, Україна)*

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Розкрито механізми детермінації культури особистісного самовизначення (самосвідомість, життєві цінності, потреби, позиція, активність, особистісна